

بسم الله الرحمن الرحيم

انواع سبک های تربیتی در خانواده

مریم دانشیار ۱

چکیده

تربیت فرزند در سنین مختلف از اهمیت خاصی برخوردار است و می‌توان این دوران را بهترین فرصت برای تربیت اخلاقی، اجتماعی، اعتقادی و غیره در نظر گرفت. خانواده‌ها با توجه به آداب، فرهنگ و بینش خود به سبک‌های مختلف به تربیت فرزندان خویش می‌پردازند. به همین دلیل نویسندگان تلاش نموده است تا با استفاده از منابع غنی اسلامی به تبیین انواع سبک‌های تربیتی در خانواده و اثرات و آسیب‌های آن بپردازد. برخی از روش‌های تربیتی در این تحقیق را می‌توان اینگونه بیان نمود. سبک توجه و محبت افراطی به فرزند که موجبات کم‌حوصلگی و زودرنجی، توقعات بی‌جا، روابط اجتماعی غلط، رفاه زدگی خواهد شد. از طرفی بی‌تفاوتی به فرزند نیز در ایجاد نارسایی‌های رشدی و سلامت کودک، مشکلات روحی و روانی، اجتماعی و اخلاقی، موثر خواهد بود. برخورد مستبدانه و تبعیض بین فرزندان نیز مشکلات و ناهنجاری‌هایی را به دنبال خواهد داشت. بهترین سبک تربیتی را می‌توان تربیت متعادلانه و براساس اصول تربیتی اسلام دانست که موجب تقویت نیروی ایمان، امیدواری و نشاط، مسئولیت پذیری و کسب علم و آگاهی و بصیرت فرزندان خواهد شد. روش تحقیق در این نوشتار به شکل نقلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای (دستی و رایانه) و روش پردازش اطلاعات تحقیق، توصیفی و تحلیلی است.

کلید واژه: تربیت، خانواده، سبک

مقدمه

ذهن و روان کودک همچون زمینی مستعد برای رشد و نمو می باشد و فرصتی مناسب که در اختیار والدین می باشد و اگر این فرصت از دست برود، جایگزین آن بسیار سخت و حتی ناشدنی است. کودک بسیاری از سجایای اخلاقی را از پدر و مادر خویش می گیرد، شجاعت، سخاوت، صداقت و امانت، بردباری و مانند آنها، اموری هستند که به راحتی کودکان از بزرگترهای خانواده کسب می کنند، و ردائلی مانند دروغ و خیانت و ناپاکی و مانند آن را نیز از آنها کسب می نمایند. در واقع محیط خانه، نخستین و بادوام ترین عاملی است که در رشد شخصیت اخلاقی کودکان مؤثر است. کودکان از شیوه کردار و رفتار والدین نیز بسیار می آموزند و این یادگیری، از راه دیداری و شنیداری و به شکل تقلیدی و الگوپذیری است و می توان گفت پایه های تربیتی فرد در خانه نهاده شده است و تاثیرات فراوانی را در تربیت اخلاقی کودک خواهد داشت.

اهمیت پرداختن به موضوع تربیت و سبک های آن در خانواده به این دلیل است که کودکی بهترین زمان برای نهادینه کردن تربیت اخلاقی، اجتماعی و دینی فرزندان است که می توان از این فرصت به بهترین نحو استفاده نمود، بنابراین ضرورت دارد تا با انواع سبک های تربیتی آشنا شده و بهترین روش برای تربیت انتخاب گردد. حال این سوال مطرح است که برای تربیت فرزندان چه سبک هایی وجود دارد؟ هر کدام از این روش ها چه آثار و آسیب هایی به همراه دارد؟ بهترین نوع روش تربیتی در خانواده چیست؟

تا کنون در مورد «تربیت فرزند» مقالات و کتب بسیاری به چاپ رسیده است که به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از آنان اشاره می شود: مقاله «امکان تربیت اخلاقی کودکان تا هفت سال براساس آموزه های اسلام (آیات و روایات) نوشته: موحدی و دیگران، ۱۳۹۷» و مقاله «تاملی در باره جایگاه تربیت اخلاقی کودکان در خانواده بر اساس دیدگاه امام علی (علیه السلام)» ، نوشته مریم اصفهانی، ۱۳۹۷ش، نشریه اخلاق» و مقاله «بررسی موانع تربیت اخلاقی از دیدگاه امام

علی (علیه السلام) ، نویسنده: فرزانه رفیعی، بیست و نهمین سمینار ملی تخصصی بقیه الله (عج) - ۱۳۹۶». مزیت و نوآوری این نوشتار در این است که انواع سبک‌های تربیتی به همراه آثار و آسیب‌های آن تبیین گردیده است و از اینگونه نوشتارها می‌توان در جهت آموزش خانواده‌ها به منظور شناخت بهترین سبک تربیتی فرزندان استفاده نمود.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک بهتر موضوع مقاله، مفهوم کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی بیان خواهند شد

۱-۱- مفهوم تربیت

تعریف لغوی:

«تربیت به معنی: ۱ - پروردن . ۲ - ادب و اخلاق را به کسی آموختن»^۱

«تربیت در لغت از ریشه «رَبَوَ» و به معنای افزودن و رشد و نمو آمده است»^۲ «علمای علم لغت ، «رب» را نیز ریشه تربیت می‌دانند و در برخی موارد معنای متفاوتی برای آن برشمرده اند . تربیت به معنی پرورش است ، یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالتی دیگر در چیزی تا به حد نهایی و تمام و کمال آن برسد»^۳

تعریف اصطلاحی:

در اصطلاح نیز تعاریف مختلفی برای این واژه آمده است : «تربیت به معنای انتقال اطلاعات، تجارب، معلومات مهارت‌ها و باورهای فرهنگی به نسل‌های دیگر است»^۴ در تعریفی دیگر آمده است که «تربیت به معنای ایجاد کردن و یا فعلیت بخشیدن هر نوع کمالی در انسان است و مطلوبیت و ارزش داشته باشد»^۵ بنابر این تربیت در اصطلاح عبارت است از

^۱ - معین، فرهنگ فارسی معین، ذیل جرف تاء، ج ۱، ص ۴۹۸

^۲ - مصطفوی ، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ذیل واژه ربو

^۳ - مهدیزاده، حسین، کاوشی در ریشه‌ی قرآنی واژه‌ی تربیت، ش ۵۹.

^۴ - شعاری نژاد، روانشناسی رشد، صص ۷۷-۷۸

^۵ - ابراهیم زاده ، فلسفه تربیت، ص ۲۹

«شکوفایی استعدادهای درونی انسان در حیطه‌های سه‌گانه ارتباطی او. تربیت عبارتست از فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل برای به فعالیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادهای انسان در جهت مطلوب»^۱

۱-۲- مفهوم خانواده

تعریف لغوی:

در تعریف خانواده در لغت این چنین آمده که: «خانواده به معنای، زن و فرزند، خاندان، دودمان و فامیل است»^۲

تعریف اصطلاحی:

«برای خانواده از لحاظ کارکرد و جهان بینی های مختلف، تعاریف گوناگونی از سوی اندیشمندان و متفکران ارائه شده است»^۳

«خانواده به عنوان یک سیستم اجتماعی، شامل گروهی از افراد است که از طریق ازدواج با یکدیگر زندگی می کنند. رابطه ی اعضای خانواده، رابطه ای عمیق و چند لایه است که تاریخچه ی مشترک و درونی شده درباره ی جهان و اهداف مشترک بنا شده است عمدتاً براساس. در این نظام، افراد توسط علایق و دلبستگی های عاطفی نیرومند، دیرپا و متقابل با یکدیگر پیوند دارند»^۴

«خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی میکنند»^۵

«خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده‌اند و کارکرد اجتماعی اصلی آنها تولید مثل است»^۶

سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف میکند: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفرهای اطلاق میشود که با هم زندگی میکنند؛ درآمد

^۱ - همان

^۲ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۰، ص ۹۴۳۸

^۳ - تمیمی آمدی، عبدالواحد، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ص ۴۹۸

^۴ - تبریزی و دیگران، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی، ص ۱۷۸

^۵ - قنادان، منصور، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، ص ۱۴۸

^۶ - ساروخانی، باقر، جامعه‌شناسی خانواده، تهران، ص ۱۳۵

مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.^۱

۱-۳- مفهوم سبک و روش

۱-۳- روش (سبک)

تعریف لغوی:

«روش. طرز. طریقه. قاعده و قانون. راه. هنجار. شیوه. اسلوب. و تیره. نَسَق. منوال. سبک. طریق. گونه. سنت. نَمَط. رسم و آیین. نهج. قاعده»^۲

تعریف اصطلاحی:

«روش به معنای «در پیش گرفتن راه» است، چرا که meta یعنی «در طول»، و odos یعنی «راه». «روش» عبارت است از فرآیند عقلانی یا غیرعقلانی ذهن برای دست یابی به شناخت یا توصیف واقعیت. به واسطه روش می توان از طریق عقل یا غیر آن واقعیت ها را شناخت و مدلل کرد و از لغزش برکنار ماند. در معنایی کلی تر، روش هرگونه ابزار مناسب برای رسیدن به مقصود است. روش ممکن است به مجموعه طرقی که انسان را به کشف مجهولات هدایت می کند، مجموعه قواعدی که هنگام بررسی و پژوهش به کار می روند و مجموعه ابزار و فنونی که آدمی را از مجهولات به معلومات راهبری می کند اطلاق شود»^۳

«روش های شناخت را باید از روش ها و فنون اجرای آن ها متمایز دانست، چرا که اجرای هر قاعده پس از شناخت آن قاعده ممکن می گردد»^۴

۲- سبک های مختلف تربیتی

خانواده ها بر اساس فرهنگ، سنت، میزان سواد، اطلاعات تربیتی و موارد دیگر، برای تربیت فرزندان خود از سبک های مختلف استفاده می کنند، این روش های تربیتی در بسیاری از مواقع

^۱ - نجاریان، عوامل مؤثر در کارایی خانواده، ص ۱۹

^۲ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۸، ص ۷۶۵۴

^۳ - ساروخانی، باقر، روش های تحقیق در علوم اجتماعی، ج ۱، ص ۲۴.

^۴ - ضیائی بیگدلی، حقوق بین المللی، ص ۷

بر اساس فرمایش نبی اکرم (صلی الله علیه و آله) که تشویق به علم آموزی حتی از دیگر ممالک و تمدن های می کنند که می فرماید: «أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ؛ فَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ - دانش را فرا گیرید، گرچه در چین باشد؛ زیرا طلب دانش بر هر مسلمانی واجب است»^۱

(د) ارتقاء فهم و بصیرت

یکی دیگر از اثرات تربیت دینی و اسلامی، بالا رفتن فهم و درک فرزندان است که والدین در خانواده باید تلاش نمایند تا علاوه بر آموزش، سواد و یادگیری علم روز دنیا در این جهت نیز تلاش نماید، بنابراین بر تمام والدین و مربیان لازم است زمینه‌ی این کار را فراهم آورند تا هدف از زندگی دنیوی و خلقت انسان‌ها را کاملاً درک نموده و در جهت فهم بیشتر گام بردارند. نوجوان و جوان امروزی بایستی همراه با تعلیم و تعلم سعی نمایند نسبت به مسائل جهان هستی بصیرت پیدا کنند. مدرک تحصیلی یا مدارج عالی علمی به تنهایی کفایت نمی‌کند، زیرا ممکن است کسی تحصیلات عالیه در سطوح دانشگاهی و یا حوزوی داشته باشد ولی بصیرت و درک واقعیات را نداشته باشد، فلذا لازم است در جهت بصیرت افزایی تلاش مضاعف صورت پذیرد. امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «وَلَا يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ إِلَّا أَهْلُ الْبَصَرِ وَالصَّبْرِ - هر مسلمانی باید پیش از اقدام به هر کاری بصیرت و معرفت لازم را در آن کسب کند»^۲

گاهی اوقات قصد داریم تا با استفاده از محفوظات و معلومات خود در یک مسیر درست حرکت کنیم و یا حتی کسان دیگری را با خود همراه کنیم ولی به نتیجه نمی‌رسیم و در بعضی مواقع نتیجه معکوس نیز گرفته می‌شود و دلیلش عدم بصیرت است. امام صادق (علیه السلام) در این زمینه فرموده‌اند: «الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا - کسی که بدون بصیرت عمل کند، مانند کسی است که در بی‌راهه می‌رود. هرچه سریع‌تر حرکت کند دورتر می‌گردد»^۳

^۱ - شهید ثانی، منیه المريد، ص ۱۰۳

^۲ - نهج البلاغه، خطبه ۱۷۳

^۳ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۲۴۴

نتیجه‌گیری

در این مقاله که با عنوان «انواع سبک‌های تربیتی در خانواده» است، نتایج ذیل حاصل گردیده است:

سبک و روش خانواده‌ها برای تربیت فرزندان بر اساس فرهنگ، سنت، میزان سواد، اطلاعات تربیتی و موارد دیگر است، این روش‌های تربیتی چنانچه بدون شناخت انجام شود عوارض و خطرات جدی را برای آینده‌ی فرزندان به همراه خواهد داشت. یکی از سبک‌های تربیتی به ویژه در خانواده‌های تک‌فرزند، توجه به رفاه و محبت بیش از حد است، توجه افراطی به فرزند آسیب‌های بسیاری مثل زودرنجی، توقعات بیشمار، عدم بروز استعدادها، ضعف در روابط اجتماعی، ناسازگاری بت همسال و غیر همسال، عدم پذیرش قوانین حاکم بر جامعه، رفاه‌زدگی و تکبر را به دنبال دارد.

یکی دیگر از روش‌های تربیتی، بی‌تفاوتی و کم‌توجهی به فرزندان است، در صورتی‌که والدین باید با دقت حرکات و رفتار فرزند خود را مستقیم و غیر مستقیم زیر نظر داشته باشند و در موقع لزوم به فرزند خود در زمینه‌های مختلف، مادی، معنوی، روحی و روانی کمک کنند و در صورتی‌که فرزندان نیازمند همدلی، مشورت و توجه والدین هستند، با آنان گفتگو و مشورت نمایند. عدم توجه کافی موجب مشکلاتی از قبیل سوء تغذیه کودک، بیماریها، مشکلات و اختلالات ذهنی و احساسی و کمبود اعتماد به نفس، ضعف در روابط اجتماعی و بروز ناهنجاری‌های مختلف، افسردگی، عزت نفس پایین خواهد شد. یکی دیگر از سبک‌های تربیتی تبعیض بین فرزندان در مسائلی از قبیل، محبت، توجه، تهیه امکانات و غیره است. سبک دیگری که برخی والدین برای تربیت فرزندانشان انتخاب می‌کنند، روش مستبدانه و حکمرانی بدون قید و شرط والدین بر فرزندان است که این سبک تربیتی نیز موجب تندخویی‌ها، خشونت، لجبازی، زورگویی، بدبینی، اعتیاد، افسردگی، ناامیدی و ناسازگاری خواهد شد. بهترین سبک تربیتی که می‌تواند مسیر درست را برای فرزندان تبیین و آماده کند، تربیتی است که در آن افراط و تفریط نباشد، بلکه بر اساس اصول تربیتی اسلام و با توجه به سن، موقعیت و جنسیت آنان انجام شود.

این سبک تربیتی باعث خواهد شد تا نیروی ایمان و معنویت، فهم و درک، حس مسئولیت پذیری، درایت و نیکاندیشی، امید و نشاط و ارتقاء روحیه‌ی فرزندان در خانواده نهادینه شود.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

* سید رضی ، محمد بن حسین ، گردآورنده **نهج البلاغه** ، مترجم محمد دشتی ، انتشارات مشهور ، قم ، ۱۳۷۹ ش

۱. ابراهیم زاده، عیسی، **فلسفه تربیت**، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۲ ش
۲. انصاری، عذرا، **جلوه های رفتاری حضرت زهرا**، انتشارات موسسه بوستان کتاب، چاپ ۵، ۱۳۷۴ ش
۳. تبریزی، مصطفی، دیبائیان، شهرزاد، جعفری، فروغ و دیگران، **فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی**، انتشارات فرا روان، چاپ اول، ۱۳۸۵
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد، **غررالحکم و دررالکلم**، ناشر موسسه فرهنگی دارالحديث، ترجمه محسن موسوی، چاپ ۸، ۱۳۹۵ ش
۵. جوادی آملی ، عبدالله ، **قرآن در قرآن** ، انتشارات حوزه ، چاپ دوم، ۱۳۸۲ ش
۶. حرالعالمی، محمد ابن الحسن، **وسائل الشیعه**، ترجمه علی صحت، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۶۷ ش
۷. حکیمی، محمدرضا، **الحیاء**، انتشارات دلیل ما، مترجم احمد آرام، چاپ ۸، ۱۳۹۵ ش
۸. دهخدا ، علی اکبر ، **فرهنگ لغت دهخدا**، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، چاپ ۱، ۱۳۶۳ ش
۹. ساروخانی، باقر، جامعه شناسی خانواده، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۹ ش

۱۰. ساروخانی، باقر، روش های تحقیق در علوم اجتماعی، ج ۱، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۵ش
۱۱. شعاری نژاد، علی اکبر، روانشناسی رشد، انتشارات اطلاعات، چاپ بیستم، ۱۳۹۲ش
۱۲. شهید ثانی، منیة المرید، تنظیم از رضا مختاری، انتشارات بوستان کتاب قم، ۱۳۹۶ش
۱۳. ضیائی بیگدلی، حقوق بین المللی، انتشارات گنج دانش، چاپ ۵۱، ۱۳۹۴ش
۱۴. فرید، مرتضی، الحدیث، روایات تربیتی از مکتب اهل بیت، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۸ش
۱۵. قنادان، منصور، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، انتشارات آوای نور، تهران، ۱۳۷۵ش
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم: محمد باقر کمره ای، چاپ سوم، تهران: اسوه، ۱۳۷۵ش
۱۷. گروهی از نویسندگان، تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن، انتشارات قم، مؤسسه علمی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۸ش
۱۸. متقی هندی، علاءالدین ابن حسام الدین، کنز العمال، انتشارات دارالکتاب العلمیه، ۱۴۱۲ق
۱۹. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، مترجم ابوالحسن موسوی همدانی، دار الکتب الاسلامیه، چاپ ۴، ۱۳۸۲ش
۲۰. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش
۲۱. معین، محمد، فرهنگ معین، تدوین سید جعفر شهیدی، انتشارات امیر کبیر تهران، ۱۳۸۸ش
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، محقق: جمعی از نویسندگان، چاپ ده، تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۷۱ش
۲۳. منطقی، مرتضی: روانشناسی تربیتی، انتشارات جهاد دانشگاهی تهران، ۱۳۷۲ش
۲۴. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ناشر آل البيت (علیه السلام)، چاپ اول، ۱۳۶۹ش
۲۵. یعقوبی، احمد ابن اسحاق، تاریخ یعقوبی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ۱۱، ۱۳۸۹ش

۲۶. نشریات و پایگاه‌های اینترنتی:

۲۷. مهدیزاده، حسین، **کاوشی در ریشه‌ی قرآنی واژه‌ی تربیت**، نشریه معرفت، ش ۵۹

۲۸. نجاریان، فرزانه، عوامل مؤثر در کارایی خانواده، دانشگاه آزاد اسلامی (پایان نامه کارشناسی ارشد)، ۱۳۷۵. ص ۱۹